№ 17. Մայիսի 10. — 1873 — Մայիսի 10. № 17.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ՝

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով): Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի դիմեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ".

Թիֆլիսում կարելի է ստորագրուել խմբագրատան մէջ (Սոլօլա-Նու. տան) և պ. Ցատուրեանցի խանութում:

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ.

Մանրատառ յայտարարութեան տպել տալը պիտի վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ: Յայտարարութիւններ տպւում են հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն, ֆրանսիարէն, գերմաներէն և թուրքերէն:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ծանուցումն: — Ներքին տեսութիւն: Թիֆլիսի չարագործներ: Նամակ Բագուից: Նամակ Աղդաշից: Ներքին լուրեր: — Արտաքին տեսութիւն: Ֆրանսիա և Էլզաս: Զմիւռնիայի նորընտիր առաջնորդը: Նամակ Գավրէժից: — Խառն լուրեր: — Առևտրական: — Յայտարարութիւններ: — Բանասիրական:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

„Մշակ" լրագրի խմբագրութիւնը խնդրում է այն բաժանորդներից, որք այս 1873 թուի տարեկան վճարը դեռ ևս հատուցած չեն, բարեհաճեն որքան կարելի է շուտ հասցնել խմբագրութեանը „Մշակի" տարեկան վճարը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍԻ ՉԱՐԱԳՈՐԾՆԵՐԸ

Թիֆլիսի հասարակութիւնը անդադար գանգատում է բազմաթիւ չարագործութեան պատահմունքներից: Նա մտածում է որ և է հնարք գտնել չարագործների դէմ իրան պաշտպանելու համար:

Բայց մենք կարծում ենք, որ ինչպէս ոստիկանութիւնը անկարող է վերջ դնել մեր քաղաքում չարագործութեան զարգանալուն, նոյնպէս և հասարակութենից գործ դրած զանազան միջոցները այդ երևոյթին առաջն առնելու համար թոյլ են և առերես:

Այն միջոցները, որ գործ է դնում հասարակութիւնը, ճշմարիտ է, ազատում են նրան քանի մի չարագործներից, բայց հասարակական հանգամանքները նոյնը մնալով, եղած տասն չարագործների տեղը երևան են գալիս քսան, երեսուն... և այլն:

Տեսնենք թէ ովքեր են այդ չարագործները, ինչպէս և որտեղից են առաջանում և ինչ պատճառներով:

Խեղճ, ռամիկ, աղքատ բազմութիւնը նայում է իր զաւակներին, ինչպէս այն էակների վրա, որք միայն պարտաւորութիւն ունին՝ ժամանակով իրանց աշխատանքով պահպանել ծերացած ծնողների կեանքը: Այդ նպատակին հասնելու համար նրան ծանօթ չեն արդար ճանապարհները: Ռամիկ ծնողները 'ի հարկէ չեն կարող ոչ բարոյական դաստիարակութիւն տալ երեխաներին տան մէջ, ոչ էլ միջոց ունին ուսումնարան ուղարկելու: Աշխատասիրութեան և բարոյականութեան միակ դրդիչ միջոցը, — ծեծելը ու հայհոյելն է...

Հազիւ երեխան տասը տարեկան հասակին հասաւ, — նրա ծնողները ուղարկում են նրան կամ մի որ և է արհեստաւորի մօտ կամ մանր վաճառականի մօտ: Աշակերտի անմխիթար դրութիւնը արհեստաւորի կամ դուքանդարի մօտ ծանօթ է արդէն մեր ընթերցողին մեր անցեալ յօդուածներից:

Թէ տան մէջ լինի երեխան, թէ արհեստաւորի մօտ, թէ խանութի մէջ, — նրա վիճակը չէ փոխւում: Միայն այն զանազանութիւն կայ, որ օտար մարդու մօտ խանութատէրի կամ արհեստաւորի մօտ, նրա հետ աւելի էլ անողորմ կերպով վարւում են քան թէ տան մէջ: Նա այնտեղ շատ շատ ծանօթանում է կեանքի ամենակեղտոտ և անպիտան կողմերի հետ: Նա ազատ չէ մնում ոչ արբեցութենից, ոչ խաբեբայութենից, ոչ այլ հազարաւոր սարսափելի պակասութիւններից:

Մի և նոյն ժամանակ նրա տէրը աշխատում է նիւթական կողմից նրան ամենաթշուառ դրութեան մէջ պահել... ինչ որ նա չէ կարող ստանալ ազնիւ աշխատանքով, — որին նրան չեն էլ ընտելացրել — այն նա ստանում է գողութենով...

Ծնողները իրանց որդուն այդ ուղղութիւնը տալով, յոյս ունեն, որ նա ժամանակով կը դառնայ նրանց կեանքի պաշտպան, յետ կը տայ նրանց այն, ինչ որ նրանցից ստացել է... Եւ ճշմարիտ էլ այսպէս է լինում՝ որդին շահով յետ է տալիս ծնողներին այն, ինչ որ նրանցից ստացել է: Նա դառնում է նրանց դահիճ, որովհետև նրանք էլ որդու երեխայութեան ժամանակ նրա դահիճ էին: Նրանք ծեծել են, հայհոյել են, — նա էլ մեծանալով պակաս չէ ծեծում ու հայհոյում իր ծնողներին: Ծնողները երեխայի հետ անպիտան կերպով էին վարւում, — այժմ որդու հերթն է ծնողների հետ աւելի էլ անպիտան կերպով վարուել... Նա կանգնած է արդէն չարագործութեան ճանապարհի վրա:

Ռամիկ ընտանիքը և արհեստաւորի գործարանը կամ վաճառականի խանութը նրան փչացրել են, աղաւաղել են նրա թարմ բնութիւնը, նրա մէջ ամեն չարագործութեան սերմ են ցցել: Հարկաւոր է մի առիթ մի դիպուած, — և այն երիտասարդից կը դառնայ գող, աւազակ, չարագործ: Մեր ընտանիքը և արհեստական կամ առևտրական ուսումը պատրաստում են այն անբարոյական և մի և նոյն ժամանակ անբաղդ տարրը, որից դուրս են գալիս մեր բոլոր այլ և այլ տեսակ չարագործները, — որք աստիճանից աստիճան ընկնելով, վերջը լցնում են մեր բոլոր բանտերը և ուղարկվում են Սիբիր:

Գ. Մեհրաբեանց.

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

Բագուից տասնեհինգ վերստ հեռաւորութեամբ կայ մի գիւղ Սուրախանի անունով. այստեղ գետնի տակից դուրս է գալիս գազ, որ քիմիայում անւանւում է ճահճային գազ (болотный газъ) Ճահճային գազը այդպէս անւանւում է նրա համար, որ յաճախ գտնւում է ճահճային տեղերում (չիման): Բայց ճահճային ասելով պէտք է այստեղ հասկանալ միշտ այնպիսիները, ուր շատ կայ փտած բուսականութիւն (ածխածին). այնպէս որ շատ կարող է ըստ արտաքին երևոյթին նմանել ճահիճի: Մի քանի տեղերում այս իսկ տեղերից ժողովում են գազը. սորա համար ծակում են մի փայտով ջրի յատակը և մի շիշ ջրով լիքը գլխիվայր պահում են ծակի վերա, իսկոյն գազը պղպջակներով բարձրանում է և որովհետև շատ առատութեամբ է դուրս գալիս, ապա շուտով լցնում է և շիշը:

Բացի սորանից այդ գազը մեծ քանակութեամբ ժողովւում է քարէածխեայ հանքերում, որ լցընւելով դատարկ քարէածխեայ քարայրների մէջ՝ դառնում է շատ անգամ հրդեհների պատճառ, որոց զոհ են լինում հազարաւոր մարդիկ *): Բայց, ինչպէս հաւանական է, աշխարհումս ամենամեծ քանակութեամբ գտնւում է Բագուի մօտ.

Այստեղ նա դուրս է գալիս ոչ թէ ճահիճներից կամ հանքերից. այլ հասարակ գետնի տակից (Սուրախանիում): Ծակելով բաւականին մեծ խորութեամբ հողը նշանակեալ տեղերում, պատահում են այս գազին. որ այնքան առատ է, որ չնայելով խորերի շատ անգամ բաց լինելուն, շատ ժամանակ դեռ չէ դադարում դուրս գալուց.

Բացի Սուրախանիից Բագուի մօտ երկու վերստ հեռաւորութեամբ գտնւում է ծովի մէջ մի տեղ, ուր գազը դուրս է գալիս յատակից ջրի երես իւր հետ դուրս բերելով և նաւթ. այնպէս որ այդ ջուրը կարելի է լինում վառել: Եւ որովհետև սա մի չքնաղ տեսարան է, ապա շատ անգամ զբօսանքի և զուարճութեան համար գնում են քաղաքից այդտեղը, հասարակաբար երեկոյեան դէմ կամ գիշերով: Նաւակից, որի մէջ նստած են մարդիկը, մի վառուած բան գցելով ջրի մէջ, իսկոյն յետ են դարձնում նաւակը, որ այրուելուց պաշտպանում են. և հրաշալի տեսարան... ծովը յանկարծ ահագին տարածութեամբ բորբոքւում է և վառվում. և այդպէս շարունակում է վառվել մինչև Բագուայ հասարակական քամին կհանգցի նրան. Այժմ հասկանալի է թէ՝ ինչու են գիշերով գընում այդտեղ. այս տեղը յայտնի է «ծովային կըրակներ» անունով:

Ճահճային գազը անգոյն է, պարզ, անհամ և շատ թեթև հոտով. վառւում է պարզ գունով և թեթև է մթնոլորտի օդից $^{14}/_{5}$ անգամ (ջրածնից ծանր է 8 անգամ). Թեթևութեան պատճառաւ այս գազով կարելի է լցնել օդապարիկներ և բաւականին տարածութիւն բարձրացնել ի վեր (ի հարկէ եթէ կատարելագործուած օդապարիկներ լինին).

Ճահճային գազը քիմիապէս բաղկացած է 4 (ծանրութեամբ) որքանութիւն ջրածնից և 12 ած-

*) Այդպիսի մի օրինակ էլ եղաւ Կոկորովի գործարանում. աշխատաւորներից մէկը մտնում է սենեակ գազը վառելու և փակում է յետևից դուռը, բայց հազիւ թէ նա կպցնում է լուցկին, բոլոր սենեակը հրդեհւում է... աշխատաւորին հանում են կիսամեռ, որ շուտով մեռնում է. դորա պատճառը կրանի չփակելն է եղած.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Հայոց գրականութիւնը

(Շարունակութիւն և վերջ)

III

Անցեալ դարումը Վիլլեֆրօա աբեղան, խորին գիտնականը հրէից և հայոց լեզուների, հետազօտեց մի նոր հօրիզոն, որը հին Հայաստանի գրականութիւնը բաց էր անում պատմական արհեստին, և տեղեկութիւն տուեց դորա մասին իւր գրուածքների մինի միջում. Բայց այդ յայտնագործութիւնը անցաւ այն ժամանակ աննշմարելի կերպով. Ոչ ոք այն ժամանակ չէր կարծում, թէ հայոց գրականութիւնը, որի միայն աստուածաբանական կողմը գիտէին և որը արհամարհանօք կոչում էին աբեղաների և քահանաների գրականութիւն, — կարող էր պարունակել իւր մէջ որ և իցէ շահ արհեստի համար. Եօթանասուն կամ վաթսուն տարուց յետոյ Վիլլեֆրօաի գաղափարները ընդունելութիւն գտան և պտղաբերուցան Սէն-Մարտինից, որ էր երևելի կրիտիկոս և խորին գիտնական. Նորան մի բան միայն պակաս էր, որ նա մօտաւորապէս ծանօթ չէր լեզուագիտութեան հետ. Նա հասկացաւ բոլոր օգուտը, որը կարելի էր ստանալ այդ ծածկեալ հարստութիւններից, և հաւաքելով մի քանի կտորները այդ հարստութեան, հրատարակեց նորանց իւր «պատմական և աշխարհագրական գրուածքների մէջ Հայաստանի մասին» ամենանշանաւոր մի աշխատութիւն է այդ իւր տեսակի մէջ և նորան երբէք ժամանակը մոռացութեան չի տալ. Սէն-Մարտինից յետոյ մեք ունէինք Ֆրանսիայում մի և նոյն տեսակ աշխատութիւնները պ. պ. Շահան Ջրպետի, որ էր հայոց ծագումից և Լեվալեան դե Ֆլօրիվալի և երկու իմ նախորդների աշխատութիւնները այդ մասին՝ պ. պ. Էվարիստ Պրիւդօմի և Վիկտոր Լանկլուայի. Ուրիշ երկրներում, աւելի քան Ֆրանսիայում, մօտ այն տեղերին ուր հայերը խիտ հաւաքուած են, նոցա հնութիւնների ուսումնասիրութիւնը ընդունեց աւելի սրնթաց և նշանաւոր յառաջադիմութիւն, ոչ միայն հայերից, այլ և օտարազգիներից, որք նորանց մօտիկ լինելով կարողացան ուսումնասիրել այն առարկան, որը մեզ այնքան գրաւում է. Այդ շարժողութեան գլխաւորը է գիտնական Մխիթարեանների միաբանութիւնը, որ հաստատուեցաւ մօտ 1715 և 1717 թուականին, Ատրիական ծովի մէջ, Վենետիկի ծոցումը, սուրբ Ղազարոսի փոքրիկ կղզումը. Այդ վանքի հաստատութեան սկզբից միաբանութիւնը անխոնջ կերպով աշխատում էր հաւաքել հնութիւնները հայոց գրականութեան, որ ցրուած էին ազգի հետ, և բացի դորանից, գրչագրները ամենայն ուշադրութեամբ ուսումնասիրելով, նոքա սկսեցին տպագրել նորանց խիստ գեղեցիկ ձևով և խիստ էժան գնով, որպէս զի նոքա լինէին ամենեցուն մատչելի. Նոցա հրատարակած գրքերի թիւը շատ ընդարձակ է, պարունակում է իւր մէջ հայոց կլասիկները, պօլիգրաֆները (համագրող) և բանաստեղծները — մի խօսքով, այն մատենագիրները, որոնք հին ժամանակ, կամ փոքր ինչ յետոյ, մինչև տասն և երկրորդ դարը. Նշանաւոր էին իւրեանց գիտնականութեամբ, գեղեցկախօսութեամբ և ոճով. Եւ նախնի մատենագրների լեզուի հասկանալը հեշտացնելու համար, գիտնական Մխիթարեանները տպագրեցին մի քանի բառարաններ և քերականութիւններ, որք էին շատ ընդարձակ և օգտաւէտ աշխատութիւնները հայրց՝ Աւետիքի, Յովհան Բաբտիստի և Յարութիւն Աւգերեանի և աւելի նշանաւորին նոցա մէջ, իւր հին լեզուի խորին գիտութեան մասին, — հայր Արսէնի. Վիեննայում, Աւստրիոյ մայրաքաղաքում, գտնւում է առանձին խումբ Մխիթարեան եղբայրներից, որք յառաջ տեղափոխուեցան Տրիեստում, որտեղից նոքա արտաքսուեցան Ֆրանսիական առաջին յեղափոխութեան զօրքերից. Վիեննայի Մխիթարեանք յայտնի կացուցին իւրեանց գլխաւորապէս տպագրելով բազմաթիւ դասագրքեր, բառարաններ իւրեանց հայրենակիցների համար և այլն. նոքա հաստատեցին և փառաւոր տպարան.

Ռուսաստանում հայերը չը թողեցին ամբողջապէս իւրեանց գրականութեան մշակութիւնը, որին ոչ սակաւ նպաստում էր Մօսկվայի Լազարեան արևելեան լեզուների ճեմարանը, որտեղից դուրս եկան շատ աշակերտներ, որք ցոյց տուեցին նշանաւոր ծառայութիւն տպագրելով թանգագին գրչագրներ, միջին դարուց պատմագրութիւններ և ժողովրդական երգեր. Նոցանից Ն. Օ. Էմինը տպագրեց «Յովհան կաթողիկոսի հայոց պատմութիւնը,» որը իններորդ դարումը գրեց Հայաստանում արաբների տիրապետութեան անցքերը. Նա ինքը տպագրեց երեք պատմագրաց աշխատութիւնքը, որք ապրում էին Մօնղոլների արշաւանքի ժամանակ, որպիսի են՝ Վարդանը, Կիրակոսը և Մխիթար Այրիվանեցին. Բացի այդ աշխատութիւնները Էմինը թարգմանեց ռուսաց լեզուով «Մովսէս Խորենացու պատմութիւնը» և «Մեծին Վարդանայ տիեզերական պատմութիւնը» և ֆրանսիական լեզուով թարգմանեց Ագաթանգեղոսը, ամենահին հայոց պատմագրի գործը. Մի այլ ա-

խածնից. այրուելով օդի մէջ միաւորւում է նրա թթուածնի հետ և բաղկացնում է ածխաթթու և ջուր։ Սա է պատճառը, որ քարէածխեան հանքերում հրդեհ պատահելու ժամանակ, եթէ պատահում է, որ մարդիկը չեն այրւում (շատ հազիւ), ապա խեղդւում են ածխաթթուից, որ ինչպէս յայտնի է թունաւոր ներգործում է մարմնի կազմութեանը։ Այդ բոլոր փորձանքների առաջը առաւ Անգլիացի ուսումնագէտ Գումֆրի Դէվին. Նա հնարեց. նախապահպանողական կանթեղը (предохранительная лампа) որ հիմնուած է տաքութեան երևելի յատկութիւններից մէկի վերայ։

Բնութեան այսպիսի երևելի գանձը հին ժամանակներից արդէն դարձրած էր իւր վերայ ուշադրութիւն։ Շատ հին ժամանակներից կրակապաշտ հնդիկները Սուրախանի տեղափոխուելով շինել են զանգակատուն, խցեր և աղօթարան։ Իբրև սրբատեղ մինչև այսօր զանազան չարչարանքների և նեղութիւնների համբերելով և հաւատքի եռանդով լիքը՝ կրակապաշտ հնդիկները գալիս են այդտեղ, ուր կենալով մի քանի ժամանակ և համնելով իւրեանց նըպատակին կրկին յետ են դառնում իւրեանց մայրենի երկիրը։ Միայն մէկը միշտ մնում է այդտեղ, ինչպէս աբբան կամ փանահայրը վանքի մէջ. Նրա տեղը շատ տարիներ անցնելուց յոտ բռնում է միւս հնդիկը և այլն։ Սուրախանում այժմ կայ միայն մի հնդիկ։ Զանգակատան մէջ կան մի քանի զանգակներ վերևից կախուած. իսկ ներքև մի խորութիւն, ուր կայ մի փոքրիկ ծակ, ուրտեղից դուրս է գալիս գազը, որ հնդիկը վառում է երեկոները։ Խցերը, որոց թիւը կը լինի տասն և աւելի, այժմ բոլորն էլ դատարկ են. Նրանց պատերն լիքն են զանազան պարսկերէն, արաբերէն, շատ դժուար հասկանալի փորագրուածներով։ Աղօթարանը բաղկացած է մի սենեակից, որ մի արշին բարձրութեամբ կիսապատով բաժանուած է երկու մասը մէկը մեծ, միւսը փոքրիկ։ Մեծ բաժնումը ապրում է հնդիկը և գիշերում. իսկ փոքրիկ բաժնումը կատարում է աղօթքը և պաշտօնները։

Փոքրիկ բաժնի մի անկիւնում կայ մի փոքրիկ բարձրութիւն, որոյ վերա կայ փոքրիկ խորութիւն, այդտեղ փռած են մի քանի չորեր միմեանց վերայ, դա սեղանն է. դրա չորս կողմով վառւում են կրակներ։ Աղօթքը սկսւում է նրանով, որ մի զանգակիկ առնելով ձեռը, հընդիկը սկսում է զնգացնել և բարձրաձայն երգել երեսը դարձրած դէպի սեղանը։ Այդ ձայնը և եղանակը թէև ոչինչ մի քաղցրութիւն կամ տըխրութիւն չունեին, սակայն մի զազանի տպաւորութիւն ունեցան ինձ վերա և հին մանկական յիշողութիւններ էին միտք բերում։ Աղօթքը կատարվում է մի անհասկանալի լեզւով, ի հարկէ հընդկական, որ յառաջացած է սանսկրիտից։

Վերջացնելով աղօթքը հնդիկը սաստիկ խփում է երեք անգամ մի զանգակ, որ կախուած է կիսապատի մօտ առաստաղից (օճռքից). յետոյ մի փոքրիկ պատուհանից (սեղանից ձախ) վեր է առնում մի փոքրիկ աման, միջին տասը կտորից աւելի սառչաքար (նաբաթ) դրուած և զանազան գոյներով ներկուած, առհասարակ պարզ և մուգ կարմիր և մօտեցնում է հանդիսականներին։ Հանդիսականները, որ իսկապէս եկել են նորան տեսնելու, պէտք է վեր առնեն այդ քաղցրեղէնից մի կտոր և նրա փոխարէն գձեն մի քանի կոպէկ փող. սորանով և վերջանում է բոլորը։ Բագուայ հայերը և թուրքերը հնդիկին անվանում են մօլթանի։

Այս հնդիկներից մէկը (սա լսած եմ ուրիշներից) ասում էր, որ երբ կրակը ոչ թէ համարում են նրանք իբր աստուած. այլ մի կենդանացուցիչ նիւթ, որով զարգանում են բոլոր կենդանիք և բուսականութիւնք։ (Սա բնափիլիսոփական պարզ և առողջ խղճայ չէ)։ Բացի այդ իբր թէ նրանց հաւատքը մեծ կապ ունի միւս ազգերի հաւատքի հետ. Բրահման մի և նոյնն է թէ Աբրահամը....

Բայց հնդկի բնակութիւնից կրակը (գազը) դուրս է գալիս Սուրախանիում շատ տեղերից, որ արհեստագործութեան մէջ ունի շատ մեծ նշանակութիւն. Նաւթը մաքրում են և կիրը այրում են այդ գազով։ Նաւթի գտնելու և մաքրելու համար կհաղորդեմ միւս անգամները. իսկ կրի վերա կասեմ, որ գազի հորի բերանի չորս կողմով շարում են քարերով (որ պէտք է այրել) և թողնում են մի քանի շատ փոքրիկ ծակեր, բոցը դուրս գալու համար. վառում են գազը և ստանում են կիր, որ բերում են քաղաք վաճառելու։ Միտք կար այդ գազը քաղաք բերելու Սուրախանիից կամ ծովային կրակներից. բայց մինչև այժմ դեռ ոչինչ որոշուած չկայ. ինչպէս լինի չլինի Սուրախանիից գազ բերելը դժուար է իւր հեռաւորութեամբ. իսկ ծովայինը կարելի է առանց մեծ ծախսի և հեշտութեամբ հասցնել քաղաք։ Վերջացնելով նամակս կյաւելացնեմ, որ գազով նաւթ մաքրելու համար կան Սուրախանում երկու մեծ գործարաններ մէկը Կոկորովի միւսը Միրզօէվի. առաջինը թէ շինուածքով թէ մաքրելու եղանակներով գերազանցում է վերջինից։

Ալեքսանդր Քալանթարեանց

ՆԱՄԱԿ ԱՂԴԱՇԻՑ

Նկատելով, որ «Մշակը» իրեն համար ճանապարհ է ընտրել գործնական հարցերով պարապել, ես էլ այս անգամ կամենում եմ գրել Նուխուայ գաւառումը, Աղդաշ կոչեցեալ տեղի նկարագիրը, որովհետև Նուխուայ գլխաւոր եկամուտ բերող տեղերից մէկն էլ դա է։

Աղդաշն ինքն ըստ ինքեան մի մեծ գիւղ չէ, այլ մի քանի փոքրիկ գիւղեր, ոչ հեռու միմեանցից միատեղ հաւաքված. այդ անունն են կրում և գտնվում են Կուր գետի աջ կողմումը, հիւսիսային լայնութեամբ 40° և արևելեան երկայնութեամբ 65°-ի տակ, մի ընդարձակ և կանաչ դաշտավայրում, շրջակայքը լի գլխաւորապէս վայրի նռան թփերով։ Այս գիւղերը ջրից պակասութիւն չունեին, որովհետև բաւականի մեծ առուներ են վազում այգիների և տների առաջև գտնված գալար թփերի միջով։ Չը նայելով որ սոքա գըտնվում են այս գծերի տակ, այնու ամենայնիւ տեղի կլիման (օդաբաժինը) շատ չոք է, ամառն ջերմութիւնը 45 գրադուսի է հասնում, չունենալով շրջակայքում՝ թէ լեռներ և թէ խիտ անտառներ։ Իսկ ընդ հակառակը ձմեռն աւելի բարեխառն է լինում։

Հողի յատկութիւնը այն աստիճանի խոնաւ է, որ եթէ մէկ կամ երկու արշին խորութեամբ գետինը փորես, կը տեսնես բաւականի ջուր հողի հետ խառն։ (Տեղացիք այս ջրին զարասու են ասում)։ Այդ խոնաւութիւնը ամառուայ սաստիկ շոքի հետ միանալով՝ պատճառ են լինում այստեղի աղքատ բնակիչներին տենդի, ջերմի և այլ համանման հիւանդութեանց։ Մանաւանդ պանդխտների վրա աւելի վատ և զգալի ազդեցութիւն է անում այստեղի յատկացած ջերմը և վատթար կլիման։

Այստեղի ժողովուրդը կրօնքով Սիւննի է քանակութեամբ չորս հարիւր տուն, որոնք գլխաւորապէս պարապում են շերամապահութեամբ և երկրագործութեամբ։ Երկրի բերքն է՝ ցորեան, գարի, բրինձ, տորոն և նորերումս էլ սկսած են բամբակ ցանել։ Իսկ պտղատու ծառերն են՝ տանձի, խնձորի, սալորի, ունաբի, թզենի, խաղողի, թթենի, սերկևլի, ընկոյզի, մաշկա մրգի, կեռասի և այլն և այլն։

Մէկ խօսքով կարելի է ասել, որ այստեղի հողն ընդունակ է ամենայն բան առատութեամբ դուրս բերելու. բայց ինչ անես, ժողովրդեան յետին աստիճանի աղքատութիւնից, շրջակայքի անհագին տարածութեամբ մարգագետինները ամայի ընկած են։

Յիրաւի, եթէ շրջակայքումը սկսվէր մշակութիւնը և եթէ տեղացիք ունենային գումար պըտղատու ծառերը բազմացնելու և վար ու ցանքը բարւոքելու համար, այն ժամանակն այստեղի օդի վնասակարութիւնը ևս կը փոխվէր և այսպիսի մի գիւղը, երևելի վաճառականական քաղաքի ձև կստանար։

Աղդաշից ոչ հեռու գտնվում է չուչեցի Գանջեցեանների գեղեցիկ և ընդարձակ կարավանսարան և շրջակայքումը բաւականի գրպակներ ուրիշներին պատկանող. որոնցում մանրավաճառութեամբ պարապում են մօտ երկու հարիւրի չափ Հայեր։ Իսկ ամառը, երբ կիրակի օրերն այդտեղ տօնավաճառ է լինում, դոցա թիւն հազարի է հասնում. որոնք շրջակայ քաղաքներից և գիւղերից, զորօրինակ, Նուխուց, Շամախուց, Փոթիից Գիօգչայից և այլ մերձակայ տեղերից, կտաւեղէն և չթեղէն են բերում տեղական բերքի հետ փոխում և կամ պարտքով առևտուր են անում։

Հարկ եմ համարում յիշել, որ Գանջեցեանք բացի կարավանսարան ունին գործարան մետաքսի բոժոժ չորացնելու և հակեր կապելու։

Ճշմարիտ, աւելի լաւ կը լինէր, որ մեր մանրավաճառներից գոնէ կէսը պարապէին այս տեղերում երկրագործութեամբ և շերամապահութեամբ. բայց չէ. Նոքա հետևում են իրանց հայրերի օրինակին, թողնելով այսպիսի բերրի և մշակութեան կարօտ երկիրը, առանց ուշադրութեան, չը նայելով՝ որ սրանցով աւելի հարստութիւն կարելի էր ձեռք բերել։

Համազասպ Մ. Սաֆրազեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեր Շամախու թղթակիցը գրում է մեզ՝ Շամախու մէջ ստացվում են հայոց պարբերական հրատարակութիւնները հետևեալ թւով «Արարատ» 20 օրինակ, «Մշակ» 11 օրինակ, «Մեղու Հայաստանի» 9 օրինակ։ Մեր բողոքական եղբայրները (մօտ 100 տուն) ոչ մի հայ պարբերական հրատարակութիւն չեն ստանում, ըստ որում (ինչպէս ինքեանք են ասում) նոքա լցուած են հոգով սրբով։ Հայ երիտասարդաց մէջ մեծ հակումն կայ օրագիրներ կարդալու, իսկ ծերերը սիրում են կարդալ միայն երբ Շամախու վերաբերեալ յօդվածներ կան։

* * *

Նոյն տեղից գրում են մեզ՝ երկու ամիս սորանից առաջ մեր առաջնորդ Ս. Անդրէաս արքեպիսկոպոսի առաջարկութեամբ Նորին Վեհափառութիւնը կոնդակով արձակել է եկեղեցական պաշտօնից և պատուիրել է հարկատուաց թւում համարել երկու քահանաներին, նոցա ծայրայեղ մոլութեանց պատճառաւ։

* * *

Մայիսի 3-ին հինգշաբթի օրը հայ-դերասանները ներկայացրին Թիֆլիսի ամառվայ թատրոնում Շիլլէրի «Աւազակներ» դրաման։ Ensemble (ամբողջութիւնը) աջողակ չէր ու շատերին ձանձրալի երևաց։ Բայց տիկին Սաթինիկը, պ. պ. Ջմշկեանը, Աւալեանը և մանաւանդ Ամերիկեանը, եթէ չասենք գերազանցեցին իրանց դերերում նոյն պիեսայի մէջ ռուս խմբի ներկայացնողներից, գոնէ կարող ենք ասել, որ նրանցից պակաս չէին։

* * *

Այս հինգշաբթի օրը պիտի ներկայացնեն «Շուշանիկ» ազգային ողբերգութիւնը։

* * *

Սուխում-կալէից հաղորդում են մեզ, որ նոյն քաղաքում ծառայող Թիֆլիսեցի երկրաչափ Մ. Ս. Դու.... բեանց յայտնի չէ ինչ պատճառներով ապրիլի 18-ին անձնասպանութիւն է գործել, դանակով կտրելով իր կոկորդը։ Թէև բժըշկները գտան նրան դեռ ևս կենդանի, բայց հնարները իզուր անցան, և ողորմելին անասելի չարչարանքներից յետոյ վախճանվեցաւ։

* * *

Ինչպէս հաղորդած էինք՝ Թիֆլիսի քաղաքային վարչութեան մէջ սկսվել են ընդհանուր ժողովների նստերը արուեստագործական ուսումնարանի և առևտրական դատարանի խնդիրների վրա։ Այդ նստերի հետևանքի վրա կը հաղորդենք։

* * *

Նորերումս Голосъ լրագրում տպվեցաւ մի նամակ Թիֆլիսից որտեղ խօսելով այստեղի դատարանների վրա, նամակագիրը գանգատում է թէ կովկասեան դատարանների գլխաւոր պակասութիւնը այն է, որ դատաւորների և դատաստանական ծառայողների մեծ մասը տեղացիք են, և այդ է պատճառ մեր դատաստանական հիմնարկութեանց անմխիթար դրութեան։ Թիֆլիսում հրատարակվող ռուս Тифлисскій Вѣстникъ լրագիրը պատասխանելով այդ մեղադրանքներին, ասում է՝ որքան մեզ յայտնի է թէ դատաւորները, թէ ուրիշ ծառայողները մի որևէ ռուս քաղաքում, օրինակ Տվէրում,—տվէրացիք են, Մոսկվայում,—մոսկվայեցիք,—ուրեմն նոյնպէս տեղացիք... սորանից պիտի դուրս բերել ուրեմն որ յիշեալ քաղաքներում դատաստանական հիմնարկութիւնների դրութիւնը աւելի էլ անմխիթար է։

* * *

Ստավրօպօլից գրում են С. Пет. Вѣд. լրագրին, որ նորերումս ներկայանում է այդտեղի մի ուսումնարան ժողովրդական ուսումնարանների տեսուչ և հաշիւ է պահանջում ուսումնարանի դրութեան և ընթացքի մասին։ Ուսումնարանի կառավարիչ տիկինը պահանջում է տեսուչից այն թուղթը, որ նրան իրաւունք է տալիս այցելութիւն անել ուսումնարաններին։ Բայց պ. տեսուչը թուղթը չէ տալիս, այլ խոստանում է ուրիշ անգամ ներկայացնել։ Այնուամենայնիւ նա պահանջում է որ ուսուցիչները լինին բարձր ուսում ստացածները իսկ գիմնազիայից առանց աւարտելու դուրս եկածները իրաւունք չունենան դաս տալ։ Տիկինը յուսահատված է, ասում է որ իր ուսումնարանը ժողովրդական ուսումնարանների տեսչին չէ կարող ենթարկվել, այլ հպատակում է դիրեկցիային և բացի սորանից եթէ նա չը պիտի ընդունի որպէս ուսուցիչ գիմնազիայում աւարտածներին, նա կը մնայ առանց ուսուցիչների, որով-

---

չակերտ Լազարեանց ճեմարանի Ք. Պ. Պատկանեանը, որ այժմ պրոֆեսոր է Ս. Պետերբուրգեան համալսարանի, նշանաւոր է իւր համեմատական ֆիլոլոգիայի աշխատութիւններով, որ մի լոյս է ձգում հայոց լեզուի ծագման և նորա միւս լեզուների հետ ազգակցութեան վերայ։ Չէ կարելի չը յիշել և դոքտոր Ցախվէրդեանցին, որը ի լոյս ածեց Թիֆլիսի ջուլհակ բանաստեղծի, քնքուշ Սայաթ-Նօվայի երգերը, և չը պէտք է մոռանալ պ. Միանսարեանին և Գամառ Քաթիբայ կեղծ անուան տակ ծածկուած պարոնին, որոնց մեք պարտական ենք ժողովրդական երգերի թանգագին ժողովածուի համար, ուր պիեսաների ընտրութիւնը արուած է խիստ ճաշակով և գործագիտութեամբ։ Նոցա հետ կապուած է Բրոսսէ ակադեմիկոսի անունը, որ իւր աշխատութիւնների մէջ վրաց գրականութեան մասին, չը մոռացաւ և աւելի հարուստ հայոց գրականութիւնը, Կ. Պօլսում, ուր Մահմետ երկրորդի տիրապետութիւնից յետոյ հաւաքվում են հայերի մի նշանաւոր մասը, գրականական զարգացումը սկսուեցաւ աւելի վաղուց և շարունակվում է աւելի եռանդով, քան ուրիշ տեղերում։ Ոմանք այնտեղի աշխատասիրութիւններից պատկանում են հին կլասիկական գրականութեանը, իսկ ոմանք ստեղծագործուած են աւելի վերջին դարերում։ Այդ արդիւնաբերութեանց մեծ մասը ունեն կրօնական պարունակութիւն, բայց մի քանիսը, իւրեանց օրգանական կազմութեան մէջ պարունակում են և մանուկների կրթութեան առարկան։ Պատմագրութիւնները բաղկացնում են այդ տպագրութեանց տկար մասը։ Կ. Պօլսական գրատպութիւնքը չեն գերազանցվում առհասարակ իւրեանց հաւատարմութեամբ և տպագրութեան կողմից շատ յետ են մնացել Վենետկի Մխիթարեանների լոյս ընծայած գրքերից։ Այսու ամենայնիւ, վերջին ժամանակներում Կ. Պօլսի հայերը ի լոյս ածեցին երկու նշանաւոր պատմութիւններ՝ Սեբէոս եպիսկոպոսի պատմութիւնը, որ գրուած է ութերորդ դարումը, Իրակլ կայսեր պատերազմների մասին Պարսիկների ու Արաբների դէմ, և պատմութիւնը Թովմաս Արծրունու, որը ծագում էր Վասպուրականի՝ այսինքն մեծին Հայաստանի երևելի նահանգներից մինի իշխանական տոհմից, որը տասներորդ դարումը գրեց այդ նշանաւոր ցեղի ծագման և նոցա անբարոյականութեանց մասին։ Մեր ժամանակում այն բաժինը գրականութեան, որը աւելի գործածական է մեր մէջ, որպիսի են՝ բոմաններ, դրամայներ և քնարերգական բանաստեղծութիւնք, տարածուած են և Տաճկաստանի հայերի մէջ. առհասարակ Կ. Պօլսի հայերը յառաջադիմութեան կողմից կամենում են ազգի գըլխաւորն ներկայացնել։ Նոքա մեզանից առեցին պարբերական հրատարակութիւնքը, որ սկսել է արդէն ունենալ զօրութիւն և նշանակութիւն։ Որոյ ներկայացուցիչը է «Մասիս» լրագիրը, որ է Պատրիարքի և ազգային սահմանադրութեան պաշտօնական օրգանը և բազմաթիւ օրագրներ, և շաբաթաթերթեր և զանազան տեսակ տեսութիւններ։ Որպէս մի ժամանակ դիմում էին հայերը դէպի Աթէն և Բիւզանդիայ ուսման համար, նոյնպէս և այժմ մանկահասակ հայերը դիմում են դէպի ժամանակակից Աթէնքը—Փարիզ, որպէս զի այստեղ կրթուին մեր լուսաւորութեան լուսով, և երբեմն դժբախտաբար ընտանձնեն նորա պակասութիւնները։ Մանուկ հայերը, կրթութեան բարիքներից օգուտ քաղելու համար, մտնում են այստեղ իւրեանց ազգային դպրոցը, որ հիմնած է նոցա հայրենակից Սամուէլ Մուրադեանի բարեբարութեամբ, կամ մեր ուսումնարաններում լըսում են դասեր իրաւաբանութիւնից, բժշկութիւնից և վաճառականութիւնից։

Եւրոպայից դուրս, Թիֆլիզում, Էջմիածնում (Մեծին Հայաստանի,) Նախիջևանում Դօնի վերա, Կալկաթայում, Մադրասում, Երուսաղեմում,—ամէն տեղ, ուր հայերը ամբոխուած են, յայտնվում է նոցա մէջ սէր դէպի իւրեանց գրականութիւնը։ Այդ կողմերում տպագրուած գրքերը հասնում են մեզ շատ դժուարութեամբ և փոքր թւով, այդ պատճառաւ, դժբախտաբար ես պէտք է սահմանափակուեմ խիստ սակաւ տեղեկութիւններով, թէև նոքա ևս բաւական կը լինէին լցուցանել մեր խնդիրը. — Թիֆլիսում նորին սրբազնութիւնը Սարգիս Ջալալեանցը, այդ քաղաքի վիճակաւոր առաջնորդը 1842 և 1850 թուին տպագրեց երկու հատորով իւր ճանապարհորդութիւնը Մեծ Հայաստանում։ Նոցա մէջ նկարագրուած են ամէն տեղերի և վանքերի ու եկեղեցիների պատերի վերայ գտնուած արձանագրութիւնքը։ Մի և նոյն քաղաքում տպագրուեցաւ Էջմիածնայ վանքի ամենահարուստ գրքատան ցուցակը։ Այդ ամենահին և պատկառելի վանքը է աթոռը ամենայն հայոց կաթողիկոսի, նա ունէ իւր տպարանը, ուր տպուեցաւ, և շատ գրքերի հետ., երկու հատորով Շահխաթունեան եպիսկոպոսի տեղագրութիւնը Արարատեան նահանգի։ Գիտնական վարդապետը իւր

հետև կովկասում ոչ թէ միայն բարձր ուսում ստացածները փոքրաթիւ են, բայց և առհասարակ լուսաւորված մարդիկների թիւը փոքր է։ Վերջը տեկինը դիմում է դիրեկցիային, և պատասխան է ստանում որ պ. տեսուչը իրաւունք չունէր մտնել յիշեալ ուսումնարանը։ Բայց, աւելացնում է թղթակիցը, ուր է ապահովութիւնը, որ անփորձ տեսուչը նորից չը խառնվի իր իրաւասութեանը չենթարկված ուսումնարանների գործի մէջ։

**

Ցայտնում ենք մեր ընթերցողներին մի մատենագրական նորութիւն։ Այս օրերս դուրս եկաւ պ. Վ. Շահվերդեանի «Նկատողական ուսում» սկզբնական գործնական ձեռնարկ տարրական ուսումնարանների համար։ Թիֆլիս Հ. Էնֆիաճեանի և ընկ. տպարան։ Գինն է 50 կ., ձանապարհի ծախսը առնողների վերա է։ Ծախվում է Թիֆլիսի գրավաճառանոցներում և Բ. Աբովեանցի խանութում, Կուկիայի կամուրջի վրայ։—Օտար քաղաքացիները կարող են ստանալ ուղղակի հեղինակից այս հասցէով. Тифлисъ. Василію Шавердову, въ редакцію газеты „Мшакъ“

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ ԵՒ ԷԼԶԱՍ

Քանի որ Էլզասը Ֆրանսիային էր պատկանում, Ֆրանսիական տէրութիւնը ամէն միջոցներն էր գործ դնում գրաւել այդ գաւառի բուն գերմանական ժողովուրդը, ազդել նրա վրա այնպէս, որ գերմանացին մոռանայ իր ծագումը, հեռանայ իր հայրենակիցներից, մերժի իր ազգակցութիւնը մնացած գերմանացիների հետ, վերջապէս ատի Գերմանիային և ամաչի նրան երբ և իցէ պատկանելուց։

Այդ տեսակ նպատակին հասնելու համար շատ միջոցներ կան. և ֆրանսիան, մանաւանդ բօնապարտեան կառավարութիւնը, ամեն տեսակ մատչելի միջոցները գործ դնելուց յետոյ, ճշմարիտ հասաւ իր նպատակին։

Բացի տնտեսական քանի մի արտօնութիւններ տալուց (օրինակ զինուորական պարտաւորութենից ազատվելու համար տէրութեանը մի յայտնի գումար վճարելու իրաւունքը), բացի քէչ շատ ազատամիտ օրէնքներ մտցնելուց,— Ֆրանսիան գործ դրեց այն միջոցը, որ միշտ աջողվում է, և որ, գուցէ նրանից սովորելով, այժմ և Պրուսիան գործ է դնում Պօզէն գաւառի վերաբերութեամբ, որ բնակեցրած է Լեհացիներով։

Այդ միջոցը ինչպէս ասում է գերմանական „Im neuen Reich“ նոր ամսագիրը, նրանումն է պարունակվում որ Ֆրանսիան աշխատեց ամեն միջոցներով գրաւել Էլզասի ազնուական դասը, նրան զանազան արտօնութիւններ տալով և նպաստելով նրան պաշտօնական ծառայութեան մէջ մտնելու։ Իսկ պաշտօնական ծառայութեան մէջ մուտք հեշտացնելու միջոցը արքունի ուսումնարաններն էին, որք Էլզասի ուսումնաւարտ երիտասարդութեանը տալիս էին իրաւունք աւելի հեշտութեամբ այս կամ այն պաշտօնական նշանակութեանը հասնելու։ Երիտասարդութեանը գրաւելով պաշտօնական տեղերով, պատուանշաններով, ռոճիկով, Ֆրանսիական կառավարութիւնը հաւատի էր որ այդպիսով գրաւում է իրան և ազնուական դասի կանանց սեռը։ Բացի սորանից Էլզասցի աղջիկը գրաւվեցաւ Ֆրանսիական թեթև, վայրկենոյ և իր արտաքին շքեղութեամբ աչքին ընկնող Ֆրանսիական դարդակ և փողփողուն աղջիկներից պանսիոնների դաստիարակութեամբ և Ֆրանսիական շքեղ հասարակական կեանքով։ Ֆրանսիուհի լինել,—ինչ ուրախութիւն է։ Ֆրանսիուհի երևալ,—ինչ պատիւ է։ Փոքր առ փոքր, սերունդից սերունդ Ֆրանսիերէն կոտրատող գերմանուհին յափշտակվեցաւ Ֆրանսիական դարդակ կեանքով և հետևելով Ֆրանսիական ուղղութեանը և Ֆրանսիացիների արհամարհական ծաղրածութիւններին Գերմանիայի վերաբերութեամբ, սկսեց ատելով ատել այն ամենը, որ գերմանական էր, կամ որ Գերմանիա էր յիշեցնում։

Ֆրանսիական տէրութիւնը լաւ էր հասկանում որ ամէն տիրապետած ազգի մէջ նախ և առաջ պիտի գրաւել և իր հայրենակիցների տարրից օտարացնել՝ ազնուական դասի կանանց սեռը, յետոյ նրա օգնութեամբ և ազնուական դասը,—իսկ ամբոխը, ռամիկ ժողովուրդը միշտ կուրօրէն հպատակում է ազնուական դասի ազդեցութեանը...

Եւ Ֆրանսիան հասաւ իր նպատակին։ Գերմանիան այս րօպէիս ուրիշ աւելի անհաշտ թշնամի չունի, եթէ ոչ Էլզասի գերմանական ազնուական դասի կանանց սեռը, որ մինչև այժմ չը կարողացաւ սովորել անգամ օրինաւոր կերպով Ֆրանսիերէն խօսելու, բայց որ արհամարհական ժպիտով նայում է ծանր, կոպիտ հայրենակցի, նահապետական, մաքուր ընտանեկան կեանք վարող գերմանացու վրա...: Աւելի մեծ թշնամի չունի գերմանական տէրութիւնը, եթէ ոչ էլզասեցի ազնուականը, որ պատճառ բերելով իր հանրապետական համոզմունքը, արհամարհական կերպով նայում է Գերմանիայի միապետութեան վրա.. Բայց արդեօք նա տնկեղծ հանրապետական է... ոչ, դեռ ես երէկ նա փքվում էր, որ կարող էր ասել թէ պատկանում է Ֆրանսիական կայսրութեանը ու հպարտութեամբ կպցնում էր իր շորի վրա կարմիր գոյնի Ֆրանսիական պատուանշանը։

ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ ՆՈՐԸՆՏԻՐ ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

Տ. Պօղոս սրբազանին հանգիստէն անմիջապէս ետք՝ տեղւոյս պաշտօնական մարմիններն անոր արժանընտիր յաջորդ մը սահմանելու որոշում ըրին և այս որոշումն հագիւ ուրեմն նիսիայ ամսոյս 9-ին 'ի կատար հասաւ։ Աւելորդ է պատմել թէ ինչ պատճառաւ սոյն որոշման գործադրութիւնը դրեթէ ճոթն ամիս տևեց։ Բաւական է յիշել որ մեք զմիրցիքս՝ առանց ատեն անցնելու՝ հովիւ մ՚ընտրելու շտապով՝ քանի մը սահմանադրական պայմաններ անտես առեր էինք՝ ազդարար ձայնից հակառակ, և հետևապէս ստիպուեցանք ետ դառնալ և ընտրութեան գործը վերստին սկսիլ։ Նոյն միջոցին ոմանք այն աստիճանի հասուցին կրից լեզուն՝ որ ամէն ազգային օրէնք և աւանդութիւն առ ոտն կոխելով՝ ազգ. պատրիարքարանի իրաւասութենէ ժողովուրդը զատելու, նախ ուղղակի Էջմիածնէն, ապա Ռ. Գռնէն ընտրեալ առաջնորդի վաւերացումը խնդրելու ելան սպառնալեօք, որպէս թէ Էջմիածին իր իշխանութեան քաղաքական սահմանը չ՚ճանաչէր, որպէս թէ Ռ. Գռուռն պատրիարքարանի հաւանութեան չ՚պիտի գիմէր, որպէս թէ նոյն իսկ նորընտիր առաջնորդը պիտի ընդունէր չազգային և կենդրոնական իրաւասութենէ դուրս կատարած վաւերացում մը։ Եթէ այս պարագայիս մէջ շատ ցաւալի և ազգաւեր միտումներ երևան եկան ոմանց կողմէ՝ գէթ առաջնորդի ընտրութեան երկարաձգութիւնը սա օգուտն ունեցաւ որ ընտրելեաց վրայ ամենուն միտքը լուսաւորելու առիթ տուաւ և ինչպէս ժողովուրդն, նոյնպէս գաւառական ընդհանուր ժողովն անշուշտ իր բուէն խղճի մաօք բուէտուիր ձգեց։ Թէ առաջին և թէ երկրորդ քուէարկութեան ժամանակ Գերապատիւ Խորէն եպիսկոպոս Նարպէյեան քուէից բացարձակ առաւելութիւն ստացաւ, Ազգային պատրիարքարանն այս անգամ ընտրութիւնը վաւերացուց և հեռագիր քաշեց որ հրաւիրակներ մայրաքաղաք փութան՝ Գեր. Առաջնորդը արժանավայել մեծարանօք իր Աթոռը բերելու համար։ Թէև Գեր առաջնորդն կ՚հեռագրէ թէ իր որոշումը մօտերս պիտի յայտնէ։

Ուստի մինչեւ այսօր (մարտ 18) որոշեալ հրաւիրակները՝ Արժ. Տ. Յովհաննէս աւագ քահանայ, քաղաքական ժողովյ անդամ՝ Մեծ. Էքիզեան Խաչատուր էֆէնտի, և Մեծ. Յ. Գ. Փափազեան էֆէնտի ճամբայ կ՚ելնեն դէպ ի մայրաքաղաքն, այստեղ մեծ պատրաստութիւններ կտեսնուին Առաջնորդարանը նորոգելու և կահելու և Նորընտիր Գեր. Առաջնորդին յարմար և պաշտօնին կարևորութեան համապատասխանող պաշտօնատուն մը դարձընելու։

„Ձայն բազմաց՝ ձայն Աստուծոյ“ խօսքն եթէ հանրավարական սկզբունք մ՚է, այս սկզբունքը մենք մանաւանդ կը դաւանինք և անոր առջև կը խոնարհինք, Նորընտրելոյն վրայ մեր կարծիքը մեզի վերապահելով։ Ինչպէս որ ոմանք կարծեն և կը տարաձայնեն Արևելեան Մամուլն անձնական պաշարում մը չունի Գեր. Առաջնորդին դէմ, այլ ինչ ինչ ազգային խնդիրներու մասին անոր հետ տարակարծիք կը գտնուի։ Այս անհամաձայնութիւնը կը մեղադրեն միայն անոնք որ ոչ կարծեաց ազատութեան վրա գաղափար մը ունին և ոչ Գեր. Խորէն եպիսկոպոսի արժանիքը հիմնովին կը ճանչեն։ Մենք ի մօտուստ ճանչեր ենք Նորընտիր Գեր. Առաջնորդը. մենք գիտենք որ՝ եթէ իր անդուլ գործունէութիւնն, իր բեղմնաւոր քանքարն, իր ճարտասան լեզուն, իր հրապուրելի բարեմասնութիւններն գաւառաքնակ հայոցս օգտին նուիրէ, ինչ մեծ բաներ կրնայ գործել, բայց գիտենք միանգամայն որ Գեր. Խորէն եպիսկոպոս շողոմարարութիւն չը սիրէր որ ուրիշին համոզման վրայ չըռնանար, որ ազատ վիճաբանութիւնն ու ընդդիմախօսութիւնը չանգոսնէր, և այնչափ աւելի կը յարգէ այն մարդն որ սկզբունքի մը տէր է, որի գովեստն ու պարսաւն արդիւնք մը կարտադրեն, որչափ որ ինքն ալ իր յատուկ համոզումն ունի և անոր յարած է։

Ազգային խնդրոց նկատմամբ՝ մեր սկզբունքը գաղտնիք մը չէ. ամենայն օրինաւոր, արդար և ազդու միջոցներով ազգին տունը վերաշինել, անոր ցիր ու ցան մասանց մէջ բարոյական և մտաւորական լուսաւորութեան տարրերը հաստատել և զատ զատ գաւառական շառաւիղները ի մի կեդրոն ամփոփել։ Այս կեդրոնը միութեան կենսատու վառարանն է և ազգայնութեան ընդհանուր կապը։ Զմիւռնիա իր համբաւը կորուսած չէ, այլ՝ ժամանակիս յառաջադիմութեան նկատմամբ՝ ետ մնացած է, և իր փրկաւէտ ներգործութիւնը թեմերուն վրայ դադրած է։ Ուստի՞ է այս դադարումը։ Ներհակ կրից թափը՝ մեզ անշարժութեան դատապարտած է, սուտ լուսաւորութեան և օտարասիրութեան ոգին մեզ իրարմէ օտարացուցած է, կերպ մը հնամոլութիւն մեզ մի և նոյն յոռի և անել շրջանին մէջ կը դարձնէ և անտարբերութիւն, ասութիւն ու եսպաբելի վհատութիւն՝ որ և է պատահական ազգային եռանդ ու խանդ կը մարեն։

Արդ՝ Նորընտիր Գեր. Առաջնորդը մեծ մեծ վէրքեր դարմանելու պաշտօն պիտի ունենայ: Ժողովուրդն երկու ձեռօք պիտի գրկէ, անոր ազգային զգացումը պիտի արծարծէ, անոր իրաւունքը պիտի պաշտպանէ, մեր ժողովներուն նոր ուղղութիւն, նոր ոգի պիտի ներշնչէ, և Սահմանադրութիւնը պիտի յարգել տայ մանաւանդ անոնց որ զայն թղթի կտոր մը կը կարծեն; և այսպէս մեր գաւառին վրայ նոր լոյս սփռելով և անոր ինքնօրինութիւնը պահպանելով՝ ազգ. պատրիարքարանի հետ սերտ յարաբերութիւն պիտի հիւսէ. մեր մէջէն հին կուսակցութեան ոսոխները պիտի ջնջէ և ամենուրեք ազգային միութիւն և սէր պիտի տարածէ։ Մեր եկեղեցիներն իր հոգեշահ ու ազդու քարոզներով պիտի պայծառացընէ և կրօնական օրինապահութեան առաջին օրինակն ինք պիտի ընծայէ։ Մեր ազգային հիմնարկութեանց հաստատ հիմ և լուսաւոր ուղղութիւն մը պիտի տայ, և ի վերջէ Զմիւռնիոյ հայ ժողովուրդն իր գե-

---

Նկարագրութեան մէջ յիշում է բոլոր արձանագրութիւնքը, որ գտանվում են այդ նահանգում, բացի դորանից տալիս է տեղագրական տեղեկութիւններ Արարատեան նահանգի մասին։

Կալկաթայում հայոց ճեմարանը, որ կոչվում էր Մարդասիրական, ունէ իւր պրօֆէսօրների թւում և Յովհաննէս Աւդալեանին, որը թարգմանեց հայերէնից անգլիերէն «Միքայէլ Չամչեանի մեծին Հայաստանի համառօտ պատմութիւնը.» այդ ճեմարանը ունի իւր տպարանը, ուր տպագրուած են շատ կրօնական և բանաստեղծական գրքեր, այլ և առաջին հատորը Մեսրոպ Թաղիաթեանի գիտնական ճանապարհորդութեանը Մեծ Հայաստանում։

Երուսաղէմը նոյնպէս ընդարձակ շրջան տուեց հայոց գրականութեան հրատարակութիւնների տպագրութեանը։ Այդ քաղաքումը հայերը վայելում են սուրբ Յակոբայ վանքի սեպհականութեան իրաւունքը, որը շնորհուած է նորանց Սալադինից, երբ նա խլեց սուրբ քաղաքը քրիստոնեայներից։ Սուրբ Յակոբայ վանքը զանազան գովելի հարըստութիւնների թւում ունէ մեծ քանակութեամբ գրչագրներ, այնտեղ Զատկի տօնին գալիս են բազմաթիւ ուխտաւորներ երկրպագութեան համար։ Այդ վանքի ամենահին գրչագրների բնագրների օրինակներով, Երուսաղեմում տպագրուեցան՝ Յովհան կաթողիկոսի հրահանգները. այստեղից լոյս տեսաւ նոր տպագրութիւնը Եղիշէի, որ նկարագրում է հինգերրորդ դարու լի եղերերգութեամբ պատկերը Հայաստանի, որ կանգնեցաւ սուրբ ձեռքին պարսից արքայի Յազկերդ երկրորդի բռնակալութեանց դէմ. այնուհետև տպագրուեցաւ տասնումէկերրորդ դարու Մատթէոս Եդեսացու տարեգրութիւնը, որը հետաքրքրական տեղեկութիւն է տալիս խաչակրաց առաջին արշաւանքի մասին և ֆրանսիական գրաֆների տիրապետութեան մասին Եդեսիայում, այլ և նկարագրում է յեղափոխութիւնները յունաց կայսրութեան ժամանակի և Սելջուկ-թուրքերի առաջին յարձակմունքը և նոցա արևմտեան Ասիայի սրնթաց տիրապետութիւնը։ Այդ տպագրութեանց հետ պէտք է թուել գրքերը կրօնական պարունակութեամբ, սաղմոսներ, նոր կտակարան, նա և Երուսաղէմում հրատարակուող «Ամսագիր» (?) անունով ամէն ամսեայ գիրքը։

Այդ անլիակատար և հարևանցօրէն նկարագրութիւնը հարկաւոր էր լրացնել հայոց ժամանակակից գրականութեան պատկերովը։ Շատ ժամանակ չէ, որ կազմուեցաւ մի ըշկօլայ, որ բարձրացրուց ժողովրդական բարբառի բարւոքելու խնդիրը, մօտացնելով նորան կլասիկական լեզուի օրէնքներին, մաքրել օտար բառերից և դարձուածներից։ Այդ ըշկօլայի լուսաւոր և հաստատ աշխատութիւնքը պսակուեցան յաջողակ կերպով։

Հայոց ժողովրդական լեզուն,—կատարելագործուելով, ուղղուելով, մշակուելով և բաւական թեքուն կերպով արտայայտելով ժամանակակից գաղափարները,—ստեղծեց մի մանուկ գրականութիւն, որը տարածուած է ազգի ամէն դասերի մէջ։ Մամուլը, տիրելով այդ լեզուին, ունէ իւր գործիքները ոչ միայն մեծ քաղաքներում, որպիսի են Կալկաթայ, Թիֆլիս, Կ. Պօլիս, Զմիւռնա, Մոսկվա, Պետերբուրգ, Վենետիկ, Վեննա և Փարիզ, այլ և Վանի պէս փոքրիկ քաղաքում, որ կորած է Քուրդիստանի սահմանումը, ուր հրատարակվում է խիստ բարեխիղճ և տաղանդաւոր ամսագիր «Արծիւ Վասպուրական» անունով։

Թէև Լամարտինը առիթ ունեցաւ կոչել հայերին,—նոցա խաղաղասէր և արդարամիտ բնաւորութեան պատճառաւ, նոցա սիրոյ պատճառաւ դէպի ընտանեկան կեանքը, նոցա բնածին հակման պատճառաւ դէպ ի տնական տնտեսութիւնը, նոցա ընդունակութեան պատճառաւ դէպ ի վաճառականութիւնը և բանկայի շրջանները՝—Արևելքի Շվէյցարիացիներ, բայց ոչ սակաւ ճշմարիտ կը լինէր, եթէ ես համեմատեմ նորանց Անգլօ-Սակսական ցեղի Ամերիկացիների հետ. Ամէն տեղ, ուր որ յայտնվում է հայոց գաղթարան, նոցա առաջին հոգսը, որպէս ամերիկայի պիօներ (կարապետ), դարձրած է հիմնել եկեղեցի, ուսումնարան, բանկ և հրատարակել որ և իցէ հայոց պարբերական թերթ...

Չը նայելով այս տեսութեան համառօտութեանը և անկատարութեանը, վերջացնում եմ խօսքս, յոյս ունենալով, որ դուք կը բաժանէք ինձ հետ իմ յոյսը և համոզմունքը, թէ Հայոց լեզուն և գրականութիւնը, նայելով ժամանակակից արհեստի կէտից, կատարելապէս արժանի է ուսումնասիրելու։ Յոյս ունեմ որ մի այդպիսի օգտաւէտ ուսումնասիրութիւնը կարող է աւելի և աւելի գրաւել խելքերը դէպ ի մի դեռ ևս չը հետազօտուած հող. դէպ ի ընդարձակ դաշտը պատմութեան և Փիլօլօգիայի։

Յ. Մ.

րապարակ։ Հովւով պիտի փայլի թէ ազգեցութեան, թէ լուսաւորութեան, թէ միութեան և թէ ազգօգուտ ձեռնարկութեանց կողմէ, և իր Գեր. Հովւին ալ իրմով պիտի զօրանայ, մեծնայ և պայծառ ապագայ մը պիտի պատրաստէ։

Ահա ասոնք են խմբոյս ակնկալութիւնները, ահա ասոնք են մեր փափաքները, և եթէ Գեր. Խորէն եպիսկոպոս Նարպէյեան հեռահեան ասոնք իրանցընէ, չէ թէ այս կամ այն մարդուն կամ կուսակցութեան յարելով, այլ արդարութիւնը, ճշմարտութիւնն ու սրբութիւնն իրեն աթոռակից ընելով, խմբոյս համար ազգաշէն բարերար մը պիտի լինի և Արևելեան Մամուլը խնդալէն պիտի հռչակէ այս ազգաշէն բարերարութիւնը։

(Արևելեան Մամուլ)

ՆԱՄԱԿ ԴԱՒՐԷԺԻՑ

Նորին մեծ. Շահը հեռացաւ Պարսկաստանից Ֆէրհատ-Միրզային իւր տեղ փոխարքայ թողելով։ Հեռագիրը երկու օր առաջ լուր տուաւ Նորին Մեծութեան Էնզէլիէն շոգենաւ նստելը կասպից ծովով Աստրախան գնալու։

—Քուրդիստանի խռովութիւնը հանգստացնելու համար, Շուջայ-ըլ-Դովլան քաղաքիցս կառավարութեան խորհրդով գնաց Ուրմի, որ Քուրդերի Շէյխի և նոցա բէկերի հետ հաշտութեան դաշինք կապէ։

—Լսում ենք, որ Բուրջի-խանը, այժմեան սարփարաստը (քրիստոնէից պաշտպան պետական պաշտօնեայն) մի առանձին աններողամտութեամբ սկսել է վարուել Հայերի և Ասորիների հետ։ Պապադաւան խանը, հակառակ իւր պաշտօնի նշանակութեանը, որ պիտի պաշտպանէր քրիստոնեաներին և հրէաներին մահմետականների հալածանքներէն և անիրաւութիւններից,—ինքը սկսել է նոցա մէջ խռովութիւններ սերմանել։ Տալով իւր պաշտօնին կրօնական բնաւորութիւն, Բուրջի-խանը արդէն եղել է կաթոլիկ միսիօնարների մօլեռանդ մի արբանեակ, և պարսից կառավարութեան բարի նպատակը քրիստոնէից մասին դէպի չարը գործադրելով, նա սկսել է Հայերի և Նեստորական Ասորիների մէջ կաթօլիկութիւն տարածել։ Նորա մի այդպիսի վարմունքը, գտանելով խորին ընդդիմադրութիւն նեստորականաց եպիսկոպոսի կողմից, մեծ հակառակութեան պատճառ դարձաւ խանի և նորին սրբազնութեան մէջ, որոյ առիթով եպիսկոպոսը 140 թուման տուգանքի ենթարկուեցաւ Բուրջի-խանից։ Նեստորականաց եպիսկոպոսը այժմ Դավրէժ եկած է այդ անիրաւութեան դէմ բողոքելու։

. . . . Մի Թիֆլիսեցի հայ վաճառական Թէհրան գնալու ժամանակ, ճանապարհին աւազակները կողոպտում են նորան և խլում են մինչև 6000 մանէթ արժած. ինքը հազիւ կեանքը ազատում է անակնկալ մի դիպուածով։

—Մի ռուսաստանցի հայ, որ գալիս էր Կ. Պօլսէն, նոյնպէս աւազակների է պատահում Դիզէխալիլի մօտ (Խօյայ ճանապարհին) իւր բոլոր ունեցածը կողոպտում են և մերձ ի մահ վիրաւորում։

—Քաղաքիս մէջ մի քանի սրիկաներ մի հարուստ պարսկի տունն են մտնում գիշերով. խենջարով նորան կտրատում են իւր անկողնի մէջ, և բռնաբարելով նորա մանկահասակ կնոջը, հեռանում են առանց մի բան գողանալու նորա տնէն։ Անպատուած կինը յայտնի է մեր քաղաքում որպէս գեղեցկուհի, լաւ երգող և լաւ պար եկող տիկին։

Էսայիօն

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Շարիաթի օրէնքով Պարսից շահը պէտք է ոտք կոխէ այն հողի վերա միայն, որ պատկանում էր իւրեան։ Շահի դէպի Եւրոպայ ճանապարհորդութիւնը, որպէս զի պատուիրազանցութիւն չը լինէր ընդդէմ յիշեալ օրէնքին, ասում են, մեծ Մուշտէիդը վճռեց այդպէս, որ Նորին Մեծութիւնը հագնէ այնպիսի կօշիկներ, որոյ ստորոտի (պադօշվի) կաշու ծալքերումը լցրած էր Պարսկաստանի հողով։ Այնպէս որ նա իւր ամբողջ ճանապարհորդութեան մէջ դարձեալ Պարսկաստանի հողի վերայ կը ման գայ։

* * *

«Մանզումէի Էֆքեար» լրագրում կարդում ենք հետևեալ տողերը, քաղված Ցիւրիխի „Neue Züricher Zeitung“ գերմաներէն լրագրից՝ «ասկէց հինգ տարի առաջ Պետրբուրգէն քանի մը հայեր, հայ երիտասարդ մը (պ. Բէկնազարեան) խրկած էին Քիւսնախտի մանկավարժական դպրոցը վարժապետ պատրաստվելու։ Ցիշեալ երիտասարդը եռամեայ ընթացքէն ետքը Ալէքսանդրապօլի հայոց երկսեռ դպրոցին 200-ի չափ աշակերտաց տեսուչ կոչուեցաւ։ Ի վերջոյ նոյն հայերէն մինը ի նշան գոհունակութեան և երախտագիտութեան, սոյն դպրոցի տնօրէն պ. Ֆրիցին, հայկական ասկերչութեան արգասիք մի ծանրագին ոսկի բաժակ ընծայեց, որոյ վրա գերմաներէն և հայերէն ընդունողի և ընծայողի անունները գրելով։ Քանի մը օր առաջ մի և նոյն նպատակով հինգ երիտասարդք ևս խրկած են, որոնց հետ միանալով Կ. Պօլսոյ հայոց պատրիարքին եղբօրորդին, ըստ փափաքանաց նորին սրբազնութեան, վեց եղած է նոյն դպրոցի հայոց թիւը այժմ։ Այս առթիւ կաւելցնենք նաև թէ Ցիւրիխի և նորա շրջակայիցը մէջ 24 հայ երիտասարդք կան ուսանող»։

* * *

«Մասիս» լրագրում կարդում ենք թէ՝ Բ. Դրան լրագրական դիւանին տնօրէն վսեմ. Նուզհէթ էֆէնտին գաւառաց մէջ հրատարակեալ Թուրքերէն լրագրաց պատուէր գրեց, որպէս զի իրենց էջերը տեղական իշխանութեանց վերա գովեստներով չը լցնեն, այլ գաւառաբնակ ժողովրդոց նիւթապէս և բարոյապէս օգտակար ըլլալիք տեղեկութիւններով։

* * *

„Русскій Міръ“ ռուս լրագրի № 104 հետ ուղարկվեցաւ բոլոր ստորագրողներին մեզ արդէն ծանօթ բրօշիւրը „О существѣ національной индивидуальности“, որի մասին մենք անցեալ տարվայ «Մշակի» (№ 33) մէջ խօսած էինք։

* * *

Գերմանիայի քանի մի քաղաքներում, օրինակ Մանհէյմ, Ֆրանկֆուրտ, Վիսբադէն սաստիկ խռովութիւններ պատահեցան, պատճառ որ հացի և գարեջրի (պիվայի) վրա գները բարձրացան։ Ժողովուրդը կոտրեց հացի խանութների ու գարեջրատների դռները ու պատուհանները, պօլիցիան մէջ մտաւ անկարգութիւններին արգելք դնելու համար։ Երկու կողմից էլ կան սպանվածներ և վիրաւորվածներ։ Պօլիցիան շատերին կալանաւորեց։

* * *

Թէ մեր գրականութիւնը աղքատ է բանաստեղծական աշխատութիւններով, այդ գիտէ մեզանից ամէն մինը, որ փոքր ի շատէ ծանօթ է հայկական մամուլին։ Ինկատի ունենալով, թէ մեր հասարակութեանը որքան օգտաւէտ կարող են լինել երգերը, որոց միտքը առնուած է ոչ թէ երևակայական—ցնորամիտ ոգեորութիւններից, այլ ժողովրդի իրական կեանքը նկարագրելով, պատկերացնում են նորա տնտեսական աւերուած և հիւանդոտ դրութիւնը, նորա բարոյական և մտաւորական պակասութիւնները,—Մշակի խմբագրութիւնը դիտաւորութիւն ունէ այս տարի տպագրել պարոն Րաֆֆիի «փունջ» անուանով բանաստեղծական գիրքը։ Ամբողջ գիրքը կը լինի պարոն Միանսարեանցի «Քնար Հայկականի» մեծութեամբ. նա բաժանուած է երկու մասն։ Առաջին մասը գրուած է բոլորը ոտանաւորներով և պարունակում է իւր մէջ փոքրիկ պատկերներ և նկարագիրք առնուած ազգային կեանքից, այլ և զանազան քնարերգական և պատմական երգեր։ Երկրորդ մասը գրուած է արձակ չարագրութիւնով և բաղկացած է փոքրիկ վէպիկներից, որք առնուած են ժամանակակից անցքերէ։

«փունջի» տպագրութեանը մասնակից լինելու ցանկացող անձինք կարող են բաժանորդ լինել, կանխիկ վճարելով 3 րուբլի, որոյ փոխարէն կըստանան մի օրինակ այդ գրքից։ Տպագրութիւնը վերջանալէն յետոյ վաճառելու համար «փունջի» գինը կը նշանակուի 4 րուբլի։

Թիֆլիսում ստորագրուել կարելի է ուղղակի Մշակի խմբագրատանը, իսկ գաւառներում կամ այլ քաղաքներում՝ քանի մի գործակալների մօտ, որոց անունները կը յայտնեմք մեր թերթի գալոց համարով։

Եթէ հայկական գրականութեան սիրողները իւրեանց նիւթական օգնութեամբ կը նպաստեն մեզ «փունջի» տպագրութեանը, այնուհետև խմբագրութիւնս նպատակ ունի ի լոյս ածել պ. Րաֆֆիի և միւս բանաստեղծութիւնքը, որպիսի են «Խէլ-Վէլէկ» վիպասանութիւն երեք հատորով պարսկաստանի կեանքից առնուած, «Ջահրումար» ռոման երկու հատորով Թիֆլիսու կեանքից առնուած. և նորա ամբողջ ճանապարհորդութիւնը Պարսկաստանում, որ բաղկանում է 50 նամակներից, որոցմէ դեռ 21-ը տպուած է Մշակի մէջ։

* * *

Լսում ենք, որ այս օրերս մի հարուստ Թիֆլիսցի հայ վախճանվելով, մի նշանաւոր գումար է կտակել Ներսիսեան հոգևոր-ազգային դպրոցին։

* * *

Լսում ենք, որ Կովկասեան ուսումնարանական հոգաբարձութեան մէջ շուտով նստերը պիտի սկըսվին, որտեղ կը քննվի տարրական ուսումնարանների և ժողովրդական տեսուչների հարցը։ Ցանկալի կը լինէր, որ քննութիւնը և վճիռները հրատարակվէին և յայտնվէին հասարակական կարծիքին։

ԹԻՖԼԻԶԻ ՓՕՍՏԸ։

Ռուսաստան Արտասահման ամեն օր

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ.	Քութաիս Դարբանդ և Երևանգաւառը։
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ.	Բագու Գանջա, Շուշի, Շամախից
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ.	Քութաիս Երևան, Ախալցխա Դարբանդ։
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	. . .
ՈՒՐԲԱԹ.	Քութաիս, Երևան Ախալցխա։ Զաքաթալ, Նուխի։
ՇԱԲԱԹ	Բագու, Դարբանդ Գեանջա։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Մայիսի 9-ին)։

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ)	6 ռ	8	կ.
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու	4 „	20	„
„ երկրորդ տեսակը . . .	4 „	—	—
„ Ամերիկայի սերմից .	6 „	90	„
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի	5 „	—	—
„ „ երկրորդ տեսակը	5 „	—	—
„ Թարեքեամի , . , . . .	3 „	20	—
ՇԱՔԱՐԸ Ռսի (Բրօցկու) . . . ,	7 „	35	„
„ „ միւս տեսակը . .	7 „	20	„
„ զագրանիցու տրանցիտ.	5 „	10	„
մաքսը վճարած , ... , ,	8 „	35	„
ՇԱՔԱՐԱԻԱԶԸ Ռսի.	—	—	—
ՂԱՀՎԱ Լիվանի լաւը. . . . . ,	15 „	50	„
ՂԱՀՎԱ Մօկօ, շատ լաւը . . .	17 „	50	„
„ Մարտինիկոյի, ցածրը .	13 „	50	„
ԱԼԻՒՐԸ Երևանի առաջին տեսակը.	1 „	40	„
„ „ երկրորդ տեսակը.	1 „	35	„
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ . .	1 „	60	„
„ Շորագեալու	1 „	65	„
ԳԱՐԻՆ Երևանի. , ...	—	— 80	„
ՊՂՊԵՂԸ . . . . ,	11 „	—	—
ՇԻՐԲԱԽՏԻ ձէթ. . , ...	8 „	—	—
ՄՈՄ	13 „	20	„

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Մայիսի 9-ին)

ՓՈԽԱՆԱԿ. բարաթ պօլս, . . վճա. . .	6—77
„ „ Թաւրիզում վճա. . .	4—82
ՄԱՐՍԷԼ և Փարիզ, 100 րուբլին աժէ. .	345 ֆր.
ԼՕՆԴՕՆԻ վերա, (Օդէսայի կուրսը) ; 7 րուբլի $34\frac{1}{2}$ կոպէկը աժէ	1 լիրա
ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ բամբակի 50 քիլօ (3 փութ 2 գրվ.) ծախվում է . . . , .	75 ֆր.
ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Երևանու Ամերիկ. սերմի բամբակը ծախվում է	95 ֆր.
» առաջին տեսակը . . .	$72\frac{1}{2}$ ֆր.
» երկրորդ տեսակը , . .	$62\frac{1}{2}$ ֆր.
ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Թուշի սպիտակ բուրդը ծախվում է	95 ֆր.
» երկրորդ տեսակը . . .	90 ֆր.
» գառան բուրդը աժէ . .	123 ֆր.
» Թարաք. բուրդը աժէ	82 ֆր.
» Ղարաբ. բուրդը աժէ . .	60 ֆր.
» երկրորդ տեսակը. . .	55 ֆր.

ՌԱՇՏ արբեշումի 6 բաթմանը (2 փութ 7 գրվանքայ) 170—180 ղռան (10 ղռանը 3 րուբ. 22 կ.)
ՄԱԶԱՆԴԱՐԱՆ, աբրեշումի 6 բաթմանը աժէ 80 ղռան։
ԿՕՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՑ խարջ Նուխվայ Թելն (մետաքսը) շատ ընտիրը 147 րուբլի։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ։

(Ապրիլի 27-ին)

ԼՕՆԴՕՆ.—մի ռուբլի աժէ $32\frac{7}{16}$ պէնս (փոխանակ 40 պէնս)։

ՓԱՐԻԶ.—մի ռուբլի աժէ $343\frac{3}{4}$ սանտիմ (փոխանակ 400 սանտիմ)։

Առաջին ներքին 5% փոխառութեան տոմսակ				—
երկրորդ				—
5% Բանկի տոմսակ	»	1	շրջանի	$95\frac{1}{4}$
„ „	»	2	շրջանի	94
„ „	»	3	շրջանի	—

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿԱՆՈՆԱՒՈՐ ԵՒ ՎԱՅԵԼՈՒՉ ԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ՈՒ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ. (Исторія и теорія каллиграфіи) հանդերձ զանազան ծանօթութիւններով, յաւելուածներով և գրասեղանների ու անօտոմիական ստուերագրերով։—Մ. Մ. Միանսարեանց։—Ս. Պետերբուրգ 1872 թ., 8 ծալ, էջ 274։ Մի օրինակի գինը 1 ր. 70 կ. Հինգ օրինակինը 7 ր. 50 կ., ճանապարհի ծախսով միասին։ Նիւթերը § I կանոնաւոր և վայելուչ գրութեան դրութիւնը մինչև XVIII դարու վերջը (և տեղեկութիւններ հայ տպագրութեան մասին 3—8) էջ 1—14։ § II. այս դիտութեան զարգանալը XVIII դարու վերջէն մինչև 1825 թուականը. էջ 14—19։ § III Նորա դասատուութիւնը մինչև Կարստերը, 19—22. § IV Կարստերի և նորա հետևողների դասատուութեան ձևը, 22—26։ § V. Ըմանակով գրել ուսուցանել և մարմնամարզութեան վերաբերեալ դրագիտութիւնը (էջ 37, 59—62 և 122) 26—41. § VI. Հակման եղանակը 41—43. § VII. Դասատուութեան հիմնական կանոնները 44—52 § VIII. ուսանողների և ուսուցիչների պարապմունքների կերպը և յարաբերութիւնները (248) 58—83։ § IX. Հայ գրութեան պատմութիւնը. սեպագիր (83,249), բուն երկաթագիր, միջին երկաթագիր կամ միջակագիր, նօտրգիր, շղագիր, նրբագիր, դրամագիր՝ կանգակագիր, փառագիր, փակագիր և վարազագիր, 33—106. Մեր աշխատութեան հիմունքները և կերպը (249), 107—124։ X. դպրոցական գրասեղանները, նոցա նստարանները, ստուերագրերը և գրագիտութիւնը (124—1—IV, 149—150, 249) 125—144։ Դպրոցական առողջապահութիւնը (195, 250, 251) 144—150։ Յավելուած Ա։ Ոսփորութիւնների նշանակութիւնը դաստիարակութեան գործի մէջ, 150—178։ Յաւելուած Բ. Զանազան թանաքներ շինելու տարազներ և համառօտ տեխնիկականը բառարան 178—189։ Յաւելուած Գ. Ընտանիքի սեփողական հարկաւորութիւնը 190—196։ Յաւելուած Դ. Յառաջաբանութեան և փրջաբանութեան տեղ և հայերէն բառապրութեան գրագիտութիւնը (208—216) 196—221։ Յաւելուած Ե. Անատօմիական ստուերագրեր (224—1—16—225) և համառօտ բառարան 222—248։

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 10 Мая 1873 г. Մէլիքովի և ընկ. տպարան Խմբագիր—Հրատարակող Գրիգոր Արծրունի